

İlayda TEKTAŞ SOY¹
Orcid : 0000-0001-8588-3479

Semra KOCATAŞ²
Orcid : 0000-0001-7566-0060

¹Balıkesir Atatürk Şehir Hastanesi, Toplum Ruh Sağlığı Merkezi, Balıkesir, Türkiye

²Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, Sivas, Türkiye

Sorumlu Yazar (Correspondence Author):
Semra KOCATAŞ
skocatas@gmail.com

Anahtar Sözcükler:

Benlik saygısı; hemşirelik; madde bağımlılığı; sosyal izolasyon; algı.

Key Words:

Self esteem; nursing; substance addiction; social isolation; perception.

Madde Bağımlılığı Tanısı Almış Bireylerde Benlik Saygısı ve Sosyal Dışlanma Algıları Arasındaki İlişki*

Relationship Between Self-Esteem and Social Exclusion Perceptions in Individuals Diagnosed With Substance Addiction

*Bu araştırmanın ön bulguları, 11-14 Temmuz 2019 tarihleri arasında Balıkesir-Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi'nde düzenlenen Uluslararası Tıp ve Sağlık Bilimleri Araştırmaları Kongresi'nde (UTSAK) "Madde Bağımlılığı Tanısı Almış Bireylerin Bazı Sosyodemografik Özellikleri ile Madde Kullanım Özellikleri Arasındaki İlişki" başlıklı bir sözel bildiri olarak sunulmuştur.

*Bu araştırma, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu (CÜBAP) tarafından SBF-076 no'lu Yüksek Lisans Tez Projesi olarak desteklenmiştir.

*Bu makale yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

Alınış (Received): 26.09.2019

Kabul Tarihi (Accepted): 02.07.2020

ÖZ

Amaç: Bu çalışmanın amacı, madde bağımlılığı tanısı almış bireylerde benlik saygısı ve sosyal dışlanma algıları arasındaki ilişkinin belirlenmesidir.

Yöntem: Araştırmaya bir hastanede yatarak tedavi gören 207 hasta katılmıştır. Veri toplama aracı olarak "Tanıtıcı Bilgi Formu", "Benlik Saygısı Değerlendirme Ölçeği-Kısa Formu" ve "Sosyal Dışlanma Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmanın verileri 10 Temmuz-10 Ekim 2018 tarihleri arasında, araştırmacının hastaların tedavi gördükleri Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlıları Tedavi ve Araştırma Merkezi servisine giderek uygun saatlerde birebir görüşerek anket formlarını uygulaması şeklinde toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 25.0 paket programında, frekans, yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma, Spearman korelasyon testi, Mann Whitney U, Kruskal-Wallis H testleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

Bulgular: Katılımcıların %83.1'i erkek, %35.7'si 26-35 yaş aralığında, %71.5'i bekar, %40.3'ü ortaokul mezunu olup %60.9'u herhangi bir işte çalışmamaktadır. Araştırmada madde kullanımı nedeniyle sosyal olarak dışlandığını düşünenlerin oranı %84.5 olarak bulunmuştur. Katılımcıların benlik saygıları ile sosyal dışlanma algıları arasındaki ilişki incelendiğinde; madde bağımlısı bireylerin olumlu benlik saygıları ile maddi yoksunluk ($r=-.20$, $p<.05$), sosyal haklardan yoksunluk ($r=-.42$, $p<.01$) ve sosyal katılımcılık ($r=-.29$, $p<.01$) arasında negatif yönde zayıf anlamlı ilişki saptanmıştır. Katılımcıların olumsuz benlik algıları ile sosyal katılımcılık ($r=.21$, $p<.05$) ve kültürel entegrasyon ($r=.14$, $p<.05$) arasında pozitif yönde zayıf anlamlı ilişki bulunmuştur. Madde bağımlısı bireylerin sosyal dışlanma algılarının benlik saygısından etkilendiği ortaya çıkmıştır.

Sonuç: Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlıları Tedavi ve Araştırma Merkezinde tedavi gören madde bağımlılığı tanısı almış bireylerin olumsuz benlik saygıları ile sosyal dışlanma algıları arasında pozitif yönde zayıf anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

ABSTRACT

Objective: Aim of this study was to determine relationship between self-esteem and social exclusion in individuals diagnosed with substance abuse.

Methods: The study included 207 patients who were hospitalized in a hospital. "Descriptive Information Form", "Self-Esteem Assessment Scale-Short Form", "Social Exclusion Scale" were used as data collection tools. The data of the research were collected between 10 July and 10 October 2018 by going to the Alcohol and Drug Addicts Treatment and Research Center service where the patients were treated, and applying the questionnaires at appropriate times. Data were analyzed by using SPSS 25.0 software, frequency, percentage, arithmetic mean, standard deviation, Spearman correlation, Mann Whitney U, Kruskal-Wallis H tests.

Results: Participants of 83.1% were male, 35.7% were in the 26-35 age range, 71.5% were single, 40.3% were secondary school graduates and 60.9% were not employed in any job. In study, the rate of those who think that they were socially excluded due to substance use was found to be 84.5%. When the relationship between participants' self-esteem and their social exclusion perception is examined; Material deprivation ($r=-.20$, $p<.05$), social rights deprivation ($r=-.42$, $p<.01$) and social participation ($r=-.29$, $p<.01$), a weak significant relationship was detected. There was a weakly positive correlation between the negative self-perception of the participants and social participation ($r=.21$, $p<.05$) and cultural integration ($r=.14$, $p<.05$). It has been revealed that the perceptions of substance addiction individuals' social exclusion are affected by their self-esteem.

Conclusion: It has been revealed that there is a positive and weak relationship between the negative self-esteem and social exclusion perception of individuals diagnosed with substance addiction treated at the Alcohol and Drug Addicts Treatment and Research Center.

Kaynak Gösterimi: Tektaş, Soy, İ. ve Kocataş, S. (2020). Madde Bağımlılığı Tanısı Almış Bireylerde Benlik Saygısı ve Sosyal Dışlanma Algıları Arasındaki İlişki. *EGEHFD*, 36(2), 73-86.

How to cite: Tektaş, Soy, İ. and Kocataş, S. (2020). Relationship Between Self-Esteem and Social Exclusion Perceptions in Individuals Diagnosed With Substance Addiction. *EGEHFD*, 36(2), 73-86.

GİRİŞ

Madde kullanım davranışı ve yaygınlığının genç kuşak arasında yüksek olması birçok ülke için ciddi bir endişe kaynağıdır. Avrupa Birliğinde yetişkin nüfusun 1/4'ü, yani yaklaşık 80 milyon kişinin, yaşamlarının bir döneminde yasal olmayan şekilde bağımlılık yapan uyuşturucu/uyarıcı kullandığı tahmin edilmektedir. Türkiye'de bu kullanım oranının 1/10 olduğu tahmin edilmektedir (EMCDDA, 2014; Publications Office of The European Union, 2014). Tüm dünyada 2012 yılı için yetişkinler arasında eroin kullanımının yıllık ortalama yaygınlığı yaklaşık %0.4 olarak tahmin edilmektedir. Bu oran Avrupa'da 1.3 milyon eroin kullanıcısı anlamına gelmektedir. Türkiye'de ise bu oranın 1-8/1000 (15-64 yaş popülasyonu) olduğu ön görülmektedir (EMCDDA, 2014; Publications Office of The European Union, 2014). Bağımlılık yapıcı/ uyarıcı bir maddenin Avrupa Birliği ülkelerinde en az bir kez deneme oranının %30, Türkiye'de ise %2.7 olduğu bildirilmektedir (Devlet Denetleme Kurulu Araştırma ve İnceleme Raporu, 2014). Uyuşturucu/uyaran maddeler arasında; esrar, eroin, kokain en yaygın kullanılan ve en çok bilinen maddelerdir. Esrar dünya genelinde, Avrupa'da ve Türkiye'de en çok kullanılan uyuşturucu maddedir (Meclis Araştırması Komisyonu Raporu Özeti, 2009; World Drug Report, 2019). Hindistan'da yapılan bir çalışmada, esrarın madde bağımlılığı merkezine başvuran kişilerin en yaygın kullandığı maddeler arasında olduğu saptanmıştır (Rather ve diğerleri, 2013). Türkiye'de 2013 yılında 56.286 esrar kullanım olayı kayıt altına alınmıştır. Esrar bulundurma ve kullanmada son beş yılda %43 oranında bir artış olduğu belirlenmiştir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2014).

Eroin, esrar, kokain, alkol, çakmak gazı, tiner gibi bağımlılık yapıcı özellikleri bulunan maddelerin kullanılması sağlığı önemli ölçüde tehdit etmektedir. Madde kullanım bozukluğu; bireysel sağlığın, aile yaşamının, toplum güvenliğinin ve ekonominin üzerinde önemli ölçüde olumsuz etki bırakan son derece maliyetli ve yıkıcı bir toplumsal hastalık olarak tanımlanmaktadır (Orum ve diğerleri, 2018). Madde bağımlılığı, psikososyal yönü olan ciddi bir sağlık sorunudur. Psikososyal sağlığın en önemli göstergelerinden biri kendini değerli bulma, kendine olan saygıdır. Benlik saygısı; kendini kabullenme, tasdik etme, saygı duyma, kendine değer verme olarak belirtilmektedir (Yıldız ve Çapar, 2010). Düşük benlik saygısına sahip bireylerin; benlik saygısı ihtiyacını giderebilmek, duygu ve davranışlarını denetleyebilmek amacıyla madde kullanma eğiliminde oldukları saptanmıştır (Toker ve diğerleri, 2011; Yıldız ve Çapar, 2010). Bunlara ilaveten, madde kullanımı nedeniyle toplumda ayrımcılık ve damgalanma yaşayan bireylerin benlik saygısında da azalma olmaktadır. Damgalanma hissini yaşayan ve benlik saygısı azalmış bireyler, kendini toplumdan izole edebilmekte ve tedaviye uyum sorunu sergileyebilmektedir.

Literatürde, madde kullanan bireylerin benlik saygılarının olumsuz etkilendiğine ve toplumdan dışlandıklarına ilişkin kanıtlar yer almaktadır. Benlik saygısının madde kullananlarda daha düşük olduğu bildirilmekte (Toker ve diğerleri, 2011) ve düşük benlik saygısı, anksiyete, depresyon, suça yatkınlık, yaşam stresleri, yaşamdan memnuniyetsizlik, yalnızlık gibi durumlar madde bağımlılığı ile ilişkilendirilmektedir (Gökler ve Koçak, 2008; Yılmaz ve Cüceler, 2019). Problemleri madde kullanımı olan bireylerin ciddi oranda toplumsal dışlanma yaşadıkları bildirilmektedir (Pescosolido ve diğerleri, 2010). Alkol ve madde bağımlılığı problemi olan bireylerin bağımlı oldukları için toplumdan dışlandıkları, ötekileştirildikleri; aile, özel, iş hayatlarının olumsuz yönde etkilendiği ve bu durumun onları yalnızlaştırabildiği belirtilmektedir (Engin ve diğerleri, 2006; Sevin ve Erbay, 2008).

Madde bağımlılığı sorununun psikolojik, sosyal ve ekonomik boyutları ciddi bir öneme sahiptir (Asi Karakaş ve Ersöğütçü, 2016). Uyuşturucu/uyarıcı kullanan bireylerin suç işleme olasılığının kullanmayanlara oranla 3 ila 4 kat daha yüksek olduğu saptanmıştır (Altuner ve diğerleri, 2009). Hem madde kullanımı hem de madde kullanımına bağlı suç işleme ve toplumsal kurallara uyumsuz davranma, bağımlılar için toplumdan dışlanma olasılığını da beraberinde getirebilmektedir. Yaşamının merkezine maddeyi koymuş bağımlı bireyler için sosyal dışlanma, kaçınılmaz bir sonuç haline gelebilmektedir. Ancak çeşitli araştırmalardan elde edilen bulgular; madde bağımlılarının önemli bir kısmı için, madde bağımlılığı öncesindeki sosyal dışlanma ve dezavantajlılığın temel problem olduğunu ortaya koymaktadır (Merrill ve Monti, 2015; Onyencho ve diğerleri, 2018). Toplumla ilişkilerin çeşitli nedenlerle bozulması; bireyin sağlığının bozulmasına, strese karşı aşırı tepkiler geliştirmesine, tatmin edici duygusal ilişkilerini karşılama için içki, sigara ya da diğer bağımlılık yapıcı maddeler kullanmasına yol açabilmektedir (Stansfeld, 2009).

Madde bağımlılığı sadece toplumsal bir problem değil, aynı zamanda madde kullanımı nedeniyle fiziksel ve ruhsal sağlık sorunlarına yol açan, savunmasız gençleri ve ailelerini bütünüyle etkileyen yaygın bir evrensel sorundur. Sorunun büyüklüğüne rağmen literatürde bu konuyu ele alan çalışma sayısının sınırlı olduğu bildirilmektedir (Orum ve diğerleri, 2018; Rather ve diğerleri, 2013). Önemli bir halk sağlığı sorunu olan madde bağımlılığının önlenmesinde, genelde sağlık çalışanları özelde birinci basamak sağlık hizmeti sunanlar tarafından bu soruna dikkat çekilmesi ve birey, aile ve toplum üzerinde madde bağımlılığının etkilerinin araştırılması önem taşımaktadır. Bu bağlamda halk sağlığı hemşiresi; araştırmacı rolü ile madde bağımlılığını, özellikle madde bağımlılığı tanısı almış olan bireyler üzerinde bu durumun etkilerini çok yönlü (sadece bedensel değil, psikolojik ve sosyal açıdan) olarak ele alma noktasında kilit pozisyonundadır. Hemşirelerin, madde bağımlılığında koruma ve iyileştirme sürecinde sağlık ekibi ile birlikte hareket etmesi gerekmektedir (Albayrak ve Balcı, 2014).

Madde bağımlılığından koruma sürecinde, zararlı alışkanlıklar ve madde kullanımının önlenmesi; okullar, işyerleri, toplum sağlığı merkezleri vb. sağlıklı bireylere hizmet sunulan birimlerde çalışan hemşirelerin öncelikli hedefi olmalıdır. Bu birimlerde hemşireler; hizmet verdikleri her bir bireyi ailesiyle birlikte ele alıp, madde kullanımı yönünden riskli bireyleri belirleyebilir ve

danışmanlık hizmetleri sunabilirler ([Kaya ve Şahin, 2013](#)). Madde bağımlılığı sorunu olan bireyler için hemşirelik bakımının temel amacı, maddeden uzak kalmalarını ve tekrar madde kullanmaya başlamalarını önlemek olmalıdır. Önlemenin ve bakımın ilk aşamasını ise madde kullanan bireylerin sosyodemografik özelliklerinin bilinmesi ve mevcut durumlarının değerlendirilmesi olmalıdır ([Altuner ve diğerleri, 2009](#)). Hemşire; madde bağımlılığı olan bir bireyi değerlendirirken öncelikle bireyin ne tür bir madde kullandığına, maddeyi hangi yolla ve ne miktarda aldığına, kullanma süresine, kullanım sıklığına, madde kullanımını sonlandırmayı düşünüp düşünmediğine ve madde kullanımı sonucunda ne tür sorunlar yaşadığına yönelik detaylı veri toplamalıdır ([Altuner ve diğerleri, 2009](#); [Şimşek, 2010](#)). Bağımlılığın iyileştirilmesi sürecinde ise hemşireler ve sağlık çalışanları tarafından bağımlı bireylerin benlik saygısı ve sosyal dışlanmışlık düzeyleri ve etkileyen etmenlerin bilinmesi ve bu etmenlere yönelik müdahalelerin geliştirilmesi; bu konuda erken önlemlerin alınmasını, birey ve ailenin desteklenmesini, bireyin sosyal destek sistemlerinin güçlendirilmesini ve dolayısıyla bağımlı bireyin nükslerinin önlenmesini sağlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda bu araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Katılımcıların benlik saygısı ne düzeydedir?
2. Katılımcıların algıladıkları sosyal dışlanma düzeyi nedir?
3. Katılımcıların algıladıkları sosyal dışlanma ile benlik saygısı arasında ilişki var mıdır?
4. Katılımcıların sosyodemografik özellikleri ile benlik saygıları ve sosyal dışlanma algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark var mıdır?
5. Katılımcıların kullandıkları maddeler ile benlik saygıları ve sosyal dışlanma algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir ilişki var mıdır?

Araştırmanın Amacı

Literatür taraması yapıldığında her iki değişkene birlikte yer veren ve madde bağımlılığında benlik saygısı ve sosyal dışlanma algısı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırmayla, madde bağımlılığı ve sosyal dışlanma sorununa dikkat çekilmesi, sosyal dışlanmanın önlenmesi, benlik saygısının yükseltilmesi ve sosyal bütünleşmenin başarılmasında, hemşirelik mesleği perspektifinden çözüm ve önerilerin ortaya konması hedeflenmiştir. Bu noktalardan hareketle bu araştırma; madde bağımlılığı tanısı almış bireylerde benlik saygısı ve sosyal dışlanma algıları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Tipi: Araştırma tanımlayıcı ve ilişki arayıcı tipte yapılmıştır.

Araştırmanın Yapıldığı Yer: İstanbul ilinde bulunan Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim Araştırma Hastanesi, Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlıları Tedavi ve Araştırma Merkezi (AMATEM) kliniğinde yürütülmüştür. AMATEM kliniği alkol ve madde kullanım bozuklukları tedavilerinin yapıldığı bir klinikdir.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi: Araştırmanın evrenini AMATEM kliniğinde 10 Temmuz-10 Ekim 2018 tarihleri arasında yatarak tedavi gören madde bağımlısı 207 hasta oluşturmuştur. Çalışmada örneklem seçimine gidilmeyerek serviste yatan ve kriterleri karşılayan tüm madde bağımlısı hastalar araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmaya; DSM-IV TR kriterlerine göre madde bağımlılığı tanısı almış olan, yoksunluk dönemini geçirmiş, 18-65 yaş arasında olan ve mental retardasyon sorunu olmayan bireyler alınmıştır.

Veri Toplama Tekniği ve Araçları: Veri toplama aracı olarak üç form kullanılmıştır.

Tanıttıcı Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından literatür taranarak ([Asan ve diğerleri, 2015](#); [Avşar ve diğerleri, 2016](#); [Bilici ve diğerleri, 2012](#); [Eriş ve İkiz, 2013](#); [Haddad ve diğerleri, 2010](#); [Keyes ve diğerleri, 2010](#); [Ögel, 2014](#); [Shaw ve diğerleri, 2009](#)) oluşturulmuş olan formda; bireylerin sosyodemografik özellikleri ve madde kullanım davranışı ile ilgili özelliklerini değerlendiren toplam 30 soru yer almaktadır.

Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği (SDÖ): Jehoel ve Vrooman (2007) tarafından geliştirilmiş, Bayram, Sam, Aytaç, Aytaç ve Bilgel (2011) tarafından Türkçeye uyarlanmış olan ölçekte 5'li likert tipinde 35 madde bulunmaktadır. Ölçek; 1. maddi yoksunluk, 2. sosyal haklara erişim, 3. sosyal katılımcılık, 4. kültürel entegrasyon ve normlara uyma üzere dört alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçekte sosyal haklara erişim alt ölçeği, iki ayrı alt boyut şeklinde ele alınmaktadır. Birinci alt boyut kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilmeyi kapsarken, ikinci alt boyut ise uygun ev ve güvenli çevreden faydalanabilmeyi kapsamaktadır. Ölçekte yer

alan her bir madde için 1-5 arasında puan ile yanıt vermektedirler. SDÖ’de dört alt ölçek için elde edilen yüksek değerler, sosyal dışlanma düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifade ile, yüksek değerler maddi yoksunluğun yüksek olduğunu, kurumlardan ve yardımlardan yararlanılmadığını, uygun ev ve güvenli çevre koşullarına sahip olunmadığını, sosyal katılımıcılığın düşük olduğunu, kültürel entegrasyon ve normlara uymanın başarılmadığını göstermektedir. Ölçeğin güvenilirliği için iç tutarlılık Cronbach’s Alpha katsayısı hesaplanmış ve .85 olarak kabul edilebilir sınırlar içinde bulunmuştur. Cronbach’s Alpha değeri ölçeğin birinci alt ölçeği için .77, ikinci alt ölçeğin birinci alt boyutu için .82, ikinci alt ölçeğin ikinci boyutu için .80, üçüncü alt ölçeği için .77 ve dördüncü alt ölçeği için .67 olarak bulunmuştur (Bayram ve diğerleri, 2011). Bu çalışmada alt ölçeklere ait Cronbach’s Alpha iç tutarlık katsayıları .89 olarak kabul edilebilir sınırlar içinde bulunmuştur. Cronbach’s Alpha değeri ölçeğin birinci alt ölçeği için .72, ikinci alt ölçeğin birinci alt boyutu için .88, üçüncü alt ölçeği için .80 ve dördüncü alt ölçeği için .60 olarak bulunmuştur.

Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin boyutları ve madde dağılımları aşağıdaki gibidir:

Alt ölçek 1: Maddi Yoksunluk: **Madde 1-8**

Alt ölçek 2: Sosyal Haklardan Yoksunluk

Birinci alt boyut: (Kurumlardan ve yardımlardan yararlanabilme): **Madde 9-13**

İkinci alt boyut: (Uygun ev ve güvenli çevre): **Madde 14-21**

Alt ölçek 3: Sosyal Katılımıcılık: **Madde 22-30**

Alt ölçek 4: Kültürel Entegrasyon, Normlara Uyuma: **Madde 31-35**

Benlik Saygısı Değerlendirme Ölçeği-Kısa Formu (BSDÖ-KF): Ölçek Lecomte, Corbiere ve Laisne (2006) tarafından geliştirilmiş, Tukuş (2010) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Self Esteem Rating Scale-Short Form (SERS-SF), 20 madde olarak, 10 olumlu, 10 olumsuz madde yüklüdür. SERS-SF, SERS’ten geliştirilmiş, (+70)-(-70) puan aralığında değerlendirilmiştir. Araştırmada BSDÖ-KF’nin olumlu ve olumsuz boyut puanları (-70)-(+70) puan aralığında değerlendirilmiştir. BSDÖ-KF olumlu boyut puanlarının artması, benlik saygısının yükseldiğini, BSDÖ-KF olumsuz boyut puanlarının artması benlik saygısının düştüğünü göstermektedir. Olumlu maddeler için Cronbach’s Alpha .91, olumsuz maddeler için Cronbach’s Alpha .87 bulunmuştur (Tukuş, 2010). Bu çalışmada güvenilirlik testi sonucunda alt ölçeklere ait Cronbach’s Alpha iç tutarlık katsayıları .87 olarak kabul edilebilir sınırlar içinde bulunmuştur. Çalışmada olumlu maddeler için Cronbach’s Alpha .88, olumsuz maddeler için Cronbach’s Alpha .91’dir.

Araştırmanın verileri 10 Temmuz-10 Ekim 2018 tarihleri arasında toplanmıştır. AMATEM kliniğinde belirtilen tarihler arasında, hastaların yazılı ve sözlü onamları alındıktan sonra araştırmacı tarafından formlar hastalar ile yüz yüze görüşülerek doldurulmuştur. Araştırmada 18-65 yaş aralığında bulunan, DSM-IV TR kriterlerine göre madde bağımlılığı tanısı almış olan bireylere öncelikle araştırma hakkında kısa bir bilgi verilmiş, katılımcılarının anlamadığı veya sormak istediği konularda ek açıklamalar yapılmıştır. Formda bulunan soruların, çalışmaya katılan madde bağımlısı bireylerin özel yaşamlarına ilişkin bazı mahrem bilgileri sorgulaması nedeniyle, görüşme tedavi merkezinde bulunan, dışarıya ses geçirmeyen özelliklere sahip bir görüşme odasında gerçekleştirilmiştir. Hastalarla görüşme odasında yüz yüze iletişime geçilmiş ve araştırmacı tarafından sırasıyla Tanıtıcı Bilgi Formu, SDÖ ve BSDÖ-KF uygulanmıştır. Formların uygulanması, araştırmacının formdaki soruları hastalara yöneltmesi ve verdikleri cevabı işaretlemesi şeklinde gerçekleştirilmiş ve ardından veri toplama süreci sonlandırılmıştır. Bir hasta için formların doldurulması yaklaşık 30 dakika kadar sürmüştür.

Verilerin Değerlendirilmesi:

Araştırmadan elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılarak Statistical Package for Social Sciences for Windows (SPSS) 25.00 istatistik programı aracılığıyla değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermedikleri Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleriyle incelenerek normal dağılım göstermedikleri belirlenmiş ve ölçekler arasındaki çözümlenmelerde non-parametrik testlerden Spearman Korelasyon analizi yapılmıştır. Verilerin analizinde frekans, yüzde, geçerli yüzde, kümülatif yüzde, Mann Whitney U testi, Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır.

Araştırmanın Etik Yönü:

Araştırma yapılmadan önce Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kuruluna başvurularak etik kurul onayı (26.03.2018 tarihli, 03/28 sayılı) ve araştırmanın yapılacağı kurumdan (10.08.2018 tarihli, 32900231-604.01.01-1000 sayılı) yazılı izin alınmıştır. Yapılacak uygulama konusunda hastalara bilgi verilerek sözlü ve yazılı onamları alınmıştır. Ölçeklerin kullanımından önce, ölçekleri Türkçeye uyarlayan ölçek sahipleri ile mail yoluyla iletişime geçilmiş ve izin alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya katılan bireylerin %83.1'i erkek, %35.7'si 26-35 yaş arasında, %48.3'ü ortaokul mezunu, %71.5'i bekar olup, %76.8'inin ekonomik düzeylerini, %48.3'ünün aile gelir durumlarını orta olarak tanımladıkları belirlenmiştir. Çalışmada yer alan bireylerin %53.1'inin çekirdek aile tipine sahip olduğu ve %85.5'inin apartman dairesinde oturduğu, %10.1'inin herhangi bir sosyal güvencesinin olmadığı, %39.1'inin bir işte çalıştığı, çalışanların %40.7'sinin serbest meslek olarak ve %46.9'unun 10 yıl ve üzeri süredir çalıştığı saptanmıştır.

Araştırmaya katılan bireylerin madde kullanım özellikleri incelendiğinde; tamamının (%100) sigara içtiği, %72.9'unun alkol, %55.6'sının eroin kullandığı belirlenmiştir. Madde bağımlısı bireylerin %66.7'sinin madde kullanmaya başlama nedeninin yaşanılan çevre olduğu, %37.7'sinin ailesinde alkol/ madde kullanan kişi olduğu, %56.5'inin madde kullanım sebebiyle daha önce işini bıraktığı, %62.8'inin madde bağımlılığı için daha önce tedavi gördüğü, tamamının şuan AMATEM'de kendi isteğiyle bulunduğu, %70.5'inin tedavi görmeye karar verme nedeni olarak madde kullanımının aile içinde sorunlara yol açmasını belirttiği, %84.5'inin madde kullandığı için dışlandığını düşündüğü ve dışlandığını düşünen kişilere kim tarafından dışlandığı sorulduğunda %71.4'ünün ailesi tarafından cevabını verdiği saptanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların Madde Kullanım Özellikleri (n=207)

		n	%
Sigara içme durumu	İçiyor	207	100.0
Kullanılan madde türü*	Alkol	151	72.9
	Eroin	115	55.6
	Esrar	97	46.9
	Uyuşturucu hap	89	43.0
	Kokain	77	37.2
	Morfin	23	11.1
	Bali, uhu ve benzeri	21	10.1
Madde kullanmaya başlama nedenleri*	Yaşanılan çevre	138	66.7
	Arkadaş/ komşu etkisi	107	51.7
	Kişisel ve ailevi sorunlar	68	32.9
	Kişisel merak	67	32.4
	Psikolojik rahatsızlıklar	32	15.5
	Anne-babaya/ topluma tepki	10	4.8
	Gelir elde etme	8	3.9
	Diğer (Yapılan iş ortamı)	8	3.9
	TV/ internet/ sosyal medya	4	1.9
Ailede alkol/ madde kullanan kişi varlığı	Var	78	37.7
	Yok	129	62.3
Madde kullanım sebebiyle daha önce iş bırakma durumu	Evet	117	56.5
	Hayır	90	43.5
Madde bağımlılığı için daha önce tedavi görme durumu	Evet	130	62.8
	Hayır	77	37.2
AMATEM'de kendi isteğiyle bulunma durumu	Evet	207	100
Tedavi görmeye karar verme nedenleri*	Madde kullanımının aile içinde sorunlara yol açması	146	70.5
	Sağlık sorunları	93	44.9
	İş yaşamında yaşanan sorunlar	80	38.6
	Mahkeme/ yasal zorunluluk	39	18.8
	Toplum tarafından dışlanma	69	33.3
	Dini inanışlar	35	16.9
Madde kullandığı için dışlandığını düşünme durumu	Evet	175	84.5
	Hayır	32	15.5
Kimler tarafından dışlandığını düşündüğü (n=175)*	Aile	125	71.4
	Akrabalar	114	65.1
	Arkadaşlar	87	49.7
	Komşular	85	48.6
	Kamusal/ sosyal alanlar	46	26.3

*Katılımcılar birden fazla cevap verdikleri için yüzdeler n üzerinden alınmıştır.

Araştırmaya katılan madde bağımlılarının olumlu benlik saygısı puan ortalamalarının 48.03 ± 13.39 (Min:19;Max:70), olumsuz benlik saygısı puan ortalamalarının 32.31 ± 16.04 (Min:10;Max:70) olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların SDÖ'den elde etmiş oldukları en yüksek puan ortalamasının maddi yoksunluk alt ölçeğinden 2.51 ± 0.82 (Min:1;Max:4.25) olduğu; sosyal haklardan yoksunluk alt ölçeğinden 2.14 ± 0.82 (Min:1;Max:4.54), sosyal katılımcılık alt ölçeğinden 2.44 ± 0.82 (Min:1;Max:4) ve kültürel entegrasyon alt ölçeğinden 2.24 ± 0.86 (Min:1;Max:4.60) puan aldıkları saptanmıştır. SDÖ'de her bir boyut için elde edilen yüksek değerler, sosyal dışlanma düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Katılımcıların puan ortalamaları incelendiğinde orta değere (2.50) yakın oldukları, o nedenle AMATEM'de tedavi gören madde bağımlılarının kendilerine yönelik algılamış oldukları sosyal dışlanma düzeylerinin orta düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcıların Benlik Saygısı Değerlendirme Ölçeği-Kısa Formu ve Sosyal Dışlanışlık Ölçeği'nin Alt Ölçekleri Puan Ortalamaları (n=207)

Alt Ölçek	Minimum	Maksimum	\bar{X}	Ss
Olumlu Benlik Saygısı	19.00	70.00	48.03	13.39
Olumsuz Benlik Saygısı	10.00	70.00	32.31	16.04
Maddi Yoksunluk	1.00	4.25	2.51	.82
Sosyal Haklardan Yoksunluk	1.00	4.54	2.14	.82
Sosyal Katılımcılık	1.00	4.00	2.44	.82
Kültürel Entegrasyon	1.00	4.60	2.24	.86

Araştırmaya katılan madde bağımlılarının olumlu benlik saygıları ile maddi yoksunluk ($r = -.20$, $p < .01$), sosyal haklardan yoksunluk ($r = -.42$, $p < .01$) ve sosyal katılımcılık ($r = -.29$, $p < .01$) arasında negatif yönde zayıf ilişkilerin olduğu saptanmıştır. Bu bulgular araştırmaya katılan madde bağımlılarının olumlu benlik saygılarının onların sosyal dışlanışlık algılarını düşürdüğünü göstermektedir. Diğer bir ifade ile madde bağımlılarındaki sosyal dışlanışlık algısı olumlu benlik saygısından etkilenmektedir. Katılımcıların olumsuz benlik algıları ile de sosyal katılımcılık ($r = .21$, $p < .01$) ve kültürel entegrasyon ($r = .14$, $p < .05$) arasında pozitif yönde zayıf ilişkiler gözlenmiştir. Bu bulgu, araştırmaya katılan madde bağımlılarının olumsuz benlik algıları yükseldikçe sosyal dışlanışlık algılarının da yükseldiğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, madde bağımlısı katılımcıların sosyal katılımcılık ve kültürel entegrasyon konularındaki sosyal dışlanışlık algıları, onların olumsuz benlik saygılarından etkilenmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Katılımcıların Benlik Saygısı Değerlendirme Ölçeği-Kısa Formu ve Sosyal Dışlanışlık Ölçeğinden Aldıkları Puan Ortalamaları Arasındaki İlişki^a (n=207)

	Olumlu Benlik Saygısı	Olumsuz Benlik Saygısı	Maddi Yoksunluk	Sosyal Haklardan Yoksunluk	Sosyal Katılımcılık	Kültürel Entegrasyon
Olumlu Benlik Saygısı	r 1 p . N 207					
Olumsuz Benlik Saygısı	r .08 p .105 N 207	1 . 207				
Maddi Yoksunluk	r -.20** p .002 N 207	.02 .388 207	1 . 207			
Sosyal Haklardan Yoksunluk	r -.42** p 0 N 207	-.09 .078 207	.45** 0 207	1 . 207		
Sosyal Katılımcılık	r -.29** p 0 N 207	.21** .001 207	.20** .001 207	.57** 0 207	1 . 207	
Kültürel Entegrasyon	r -.04 p .271 N 207	.14* .021 207	.07 .148 207	.37** 0 207	.23** 0 207	1 . 207

^a Spearman korelasyon testi, * $p < 0.01$, ** $p < 0.05$

Araştırmaya katılan madde bağımlılarının yaşları, eğitim durumları ve gelir düzeyleri ile BSDÖ ile SDÖ'nün tüm alt ölçekleri puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<.05$). Katılımcıların medeni durumları ile BSDÖ alt ölçekleri puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<.05$). Katılımcıların aile tipleri ile BSDÖ'nün olumlu benlik saygısı alt ölçeği, SDÖ'nün maddi yoksunluk, sosyal haklardan yoksunluk ve kültürel entegrasyon alt ölçekleri puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<.05$) (Tablo 4).

Kadınların maddi ve sosyal haklardan yoksunluk puan ortalamaları erkeklerden daha yüksek, sosyal katılım puan ortalamaları ise erkeklerden daha düşüktür, yani kadınların sosyal dışlanmışlık algılarının erkeklerden daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p<.05$). Araştırmada yer alan bireylerin; 36-45 yaş grubunda maddi yoksunluk nedeniyle, 26-35 yaş grubunda sosyal haklardan ve sosyal katılımıktan yoksunluk nedeniyle, 18-25 yaş grubunda kültürel entegrasyonel normlara uyum başarısızlığı nedeniyle sosyal dışlanmışlık algısı diğer yaş gruplarından yüksektir ($p<.05$). İlkokul mezunu olan, parçalanmış aile tipine sahip olan ve gelir düzeyini düşük olarak tanımlayan katılımcıların maddi yoksunluk ve sosyal haklardan yoksunluk nedeniyle sosyal dışlanmışlık algıları daha yüksektir ($p<.05$). Ortaokul mezunu olan ve gelir düzeyini düşük olarak tanımlayan katılımcıların sosyal katılımıktan yoksunluğuna bağlı sosyal dışlanmışlık algıları daha yüksektir ($p<.05$). Ortaokul mezunu olan, parçalanmış aile tipine sahip olan ve gelir düzeyini düşük olarak tanımlayan katılımcıların kültürel entegrasyonel normlara uyum başarısızlığı nedeniyle sosyal dışlanmışlık algıları daha yüksektir ($p<.05$) (Tablo 4).

İleri yaş (46-64 yaş) katılımcıların olumlu benlik saygısı puan ortalamalarının (54.52 ± 11.27) diğer yaş gruplarından, genç yaşta (18-25 yaş) katılımcıların olumsuz benlik saygısı puan ortalamalarının (37.50 ± 21.67) ise diğer yaş gruplarından yüksek olduğu belirlenmiştir ($p<.05$). Eğitim düzeyi daha yüksek olan, evli olan, çekirdek aile tipine sahip olan ve gelir düzeyini yüksek olarak tanımlayan katılımcıların benlik saygıları daha yüksektir ($p<.05$). Okuryazar olan, bekar olan ve gelir düzeyini orta olarak tanımlayan katılımcıların benlik saygıları daha düşüktür ($p<.05$) (Tablo 4).

Tablo 4. Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine Göre Benlik Saygısı Değerlendirme Ölçeği-Kısa Formu ve Sosyal Dışlanmışlık Alt Ölçek Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması (n=207)

Özellikler*		Olumlu Benlik Saygısı X ± Ss	Olumsuz Benlik Saygısı X ± Ss	Maddi Yoksunluk X ± Ss	Sosyal Haklardan Yoksunluk X ± Ss	Sosyal Katılımcılık X ± Ss	Kültürel Entegrasyon X ± Ss
Cinsiyet	Kadın	47.06±13.45	27.80±12.93	2.80±0.80	2.58±1.0	2.18±0.52	2.35±0.76
	Erkek	48.23± 13.41	33.23±16.49	2.45±0.82	2.06±0.76	2.49±0.86	2.21± 0.88
İstatistiksel analiz		Z= -0.352 p= .725	Z= -1.297 p= .195	Z= -2.634 p= .008	Z= -2.337 p= .019	Z= -2.023 p= .043	Z= -1.155 p= .248
Yaş grupları	18-25 yaş	48.19±11.65	37.50±21.67	2.30±0.76	2.11±0.86	2.41±0.90	2.72±0.88
	26-35 yaş	46.93±13.03	29.78±10.58	2.36±0.76	2.27±0.54	2.76±0.54	2.13±0.72
	36-45 yaş	38.92±16.39	29.20±12.26	3.18±0.75	1.92±0.44	2.32±0.67	1.82±0.47
	46-64 yaş	54.52±11.27	31.07±15.01	2.69±0.86	2.11±1.21	2.03±0.97	1.97±0.93
İstatistiksel analiz		KW= 27.283 p=.000	KW= 11.302 p=.046	KW=33.075 p=.000	KW= 25.472 p=.000	KW=51.809 p=.000	KW= 44.815 p=.000
Eğitim durumu	Okuryazar	47.77±12.73	37.69±16.30	2.87±0.90	2.08±1.42	2.37±1.11	1.82±0.53
	İlkokul	38.28±17.69	29.90±14.38	3.55±0.42	2.56±1.18	2.29±0.92	1.83±0.48
	Ortaokul	46.82±11.49	31.90±15.09	2.46±0.72	2.19±0.69	2.67±0.75	2.46± 0.79
	Lise	51.82±10.88	36.76±18.31	2.03±0.67	2.02±0.59	2.36±0.72	2.25±1.09
	Üniversite	63.29±5.14	19.00±7.19	2.14±0.58	1.48±0.12	1.48±0.17	1.80±0.72
İstatistiksel analiz		KW=32.164 p=.000	KW=18.454 p=.001	KW=67.092 p=.000	KW=26.76 p=.001	KW= 36.318 p=.000	KW=19.421 p=.001
Medeni durum	Bekar	46.73±13.25	33.74±16.30	2.50±0.81	2.12±0.88	2.43±0.81	2.26±0.91
	Evli	51.29±13.30	28.73±14.90	2.55±0.86	2.20±0.67	2.46±0.85	2.17± 0.71
İstatistiksel analiz		Z=-2.071 p=.038	Z=-2.218 p=.027	Z=-0.385 p=.700	Z=-1.636 p=.102	Z=-0.193 p=.847	Z=-0.213 p=.831
Aile tipi	Çekirdek aile	52.67±11.46	30.36±14.45	2.38±0.72	2.04±0.52	2.51±0.80	2.16±0.71
	Geniş aile	48.05±16.57	31.44±11.56	2.34±0.76	1.81±0.46	2.29±0.73	1.77±0.80
	Parçalanmış aile	45.81±13.21	36.96±20.85	2.91±0.95	2.61±1.26	2.42±0.93	2.76± 0.92
İstatistiksel analiz		KW=15.773 p=.000	KW=2.032 p=.362	KW=15.105 p=.001	KW=14.905 p=.001	KW=4.754 p=.093	KW=32.842 p=.000
Gelir düzeyi	Düşük	42.97±11.81	31.25±16.16	2.87±0.78	2.57±0.90	2.61±0.74	2.65±0.81
	Orta	50.04±12.75	34.92±16.00	2.34±0.72	1.83±0.58	2.31±0.90	1.93±0.74
	Yüksek	67.29±1.54	20.71±8.73	1.36±0.13	1.53±0.08	2.24±0.51	1.69± 0.82
İstatistiksel analiz		KW=46.988 p=.000	KW=10.739 p=.005	KW=51.884 p=.000	KW=50.868 p=.000	KW=8.009 p=.018	KW=39.012 p=.000

Araştırmada; madde kullanımı nedeniyle dışlandığını düşünmeyen, madde kullanımı nedeniyle daha önce iş bırakmamış olan, morfin kullanmayan, eroin kullanmayan ve alkol kullanan katılımcıların olumlu benlik saygıları yüksek bulunmuştur. Ailesinde alkol/ madde kullanan kişi olan, kokain kullanan, eroin kullanan ve uyuşturucu hap kullanan katılımcıların olumsuz benlik saygıları yüksek bulunmuştur ($p<.05$). Daha önce bağımlılık tedavisi görmeyen, madde kullanımı nedeniyle dışlandığını düşünen, ailesinde alkol/ madde kullanan kişi olan, madde kullanımı nedeniyle daha önce iş bırakmış olan ve kokain kullanan, eroin kullanan, uyuşturucu hap ve morfin kullanan katılımcıların sosyal dışlanışlık algıları yüksek bulunmuştur ($p<.05$) (Tablo 5).

Tablo 5. Katılımcıların Madde Kullanım Özelliklerine Göre Benlik Saygısı Değerlendirme Ölçeği-Kısa Formu ve Sosyal Dışlanışlık Ölçeği Alt Ölçek Puan Ortalamaları (s=207)

Özellikler*		Olumlu Benlik Saygısı X ± Ss	Olumsuz Benlik Saygısı X ± Ss	Maddi Yoksunluk X ± Ss	Sosyal Haklardan Yoksunluk X ± Ss	Sosyal Katılımcılık X ± Ss	Kültürel Entegrasyon X ± Ss
Daha önce bağımlılık tedavisi görme	Evet	47.32±13.59	32.23±13.19	2.34±0.75	1.96±0.53	2.40±0.79	2.14±0.95
	Hayır	49.22± 13.05	32.44±20.05	2.80±0.86	2.45±1.10	2.50±0.87	2.39± 0.65
	İstatistiksel analiz	Z= -0.846 p= .398	Z= -1.310 p= .195	Z= -3.727 p= .000	Z= -2.253 p= .024	Z= -0.147 p= .883	Z= -3.174 p= .002
Ailede alkol/madde kullanma durumu	Yok	47.26±12.96	28.23±11.58	2.50±0.74	2.00±0.57	2.48±0.81	2.05±0.82
	Var	49.29±14.07	39.05±19.79	2.53±0.96	2.39±1.08	2.37±0.84	2.54±0.84
	İstatistiksel analiz	Z= -1.127 p=.302	Z= -3.905 p= .000	Z= -0.062 p=.950	Z= -2.146 p= .032	Z= -0.799 p=.424	Z= -4.183 p= .000
Madde kullanımı nedeniyle dışlandığını düşünme durumu	Evet	46.38±12.83	31.54±15.43	2.63±0.77	2.22±0.85	2.49±0.83	2.26±0.83
	Hayır	57.03±12.98	36.50±18.76	1.85±0.79	1.71±0.53	2.16±0.73	2.09±1.00
	İstatistiksel analiz	Z=-4.007 p= .000	Z=-1.629 p=.103	Z=-4.837 p= .000	Z=-3.828 p= .001	Z= -1.847 p=.065	Z=-0.833 p=.405
Madde kullanımı nedeniyle daha önce iş bırakma durumu	Evet	44.07±13.17	33.39±16.69	2.71±0.82	2.32±0.92	2.56±0.80	2.38±0.75
	Hayır	53.18±11.90	30.90±15.13	2.25±0.75	1.91±0.61	2.28±0.83	2.05± 0.96
	İstatistiksel analiz	Z=-2.081 p= .000	Z=-0.386 p=.269	Z=-2.385 p= .000	Z=-3.636 p= .000	Z=-2.194 p= .014	Z=-3.217 p= .006
Kokain kullanma durumu	Evet	46.01±13.57	35.32±17.04	2.61±0.80	2.25±0.81	2.56±0.67	2.45±0.78
	Hayır	49.22±13.19	30.52±15.21	2.35±0.83	2.05±0.83	2.24±0.88	2.11±0.88
	İstatistiksel analiz	Z=4.771 p=.096	Z=2.036 p= .037	Z=12.101 p= .028	Z=4.705 p= .006	Z=4.344 p= .006	Z=4.842 p= .005
Morfin kullanma durumu	Evet	41.57±18.31	33.00±19.35	2.49±0.94	1.65±0.31	2.50±0.69	1.55±0.36
	Hayır	48.84±12.48	32.22±15.64	2.51±0.81	2.21±0.85	1.96±0.82	2.32±0.87
	İstatistiksel analiz	Z=4.988 p= .014	Z=8.738 p=.827	Z=4.872 p=.914	Z=5.890 p= .002	Z=8.005 p= .003	Z=3.043 p= .000
Eroin kullanma durumu	Evet	43.27±12.81	35.45±14.89	2.51±0.75	2.28±0.69	2.54±0.74	2.32±0.78
	Hayır	53.98±11.66	29.88±16.78	2.52±0.92	1.97±0.94	2.32±0.90	2.13±0.95
	İstatistiksel analiz	Z=3.564 p= .000	Z=6.498 p= .004	Z=2.857 p=.948	Z=3.780 p= .007	Z=5.036 p=.058	Z=4.573 p=.108
Esrar kullanma durumu	Evet	48.40±12.80	34.43±19.13	2.42±0.78	2.10±0.73	2.47±0.87	2.53±0.83
	Hayır	47.70±13.94	30.44±12.51	2.59±0.86	2.18±0.90	2.41±0.78	1.97±0.80
	İstatistiksel analiz	Z=3.564 p=.708	Z=6.498 p=.074	Z=2.857 p=.137	Z=3.780 p=.460	Z=5.036 p=.597	Z=4.573 p= .000
Alkol kullanma durumu	Evet	50.41±13.67	32.70±16.85	2.58±0.90	2.15±0.93	2.38±0.85	2.27±0.92
	Hayır	41.61±10.22	31.27±13.70	2.33±0.53	2.13±0.43	2.60±0.71	2.14±0.68
	İstatistiksel analiz	Z=2.594 p= .000	Z=4.421 p=.571	Z=2.675 p=.948	Z=4.651 p=.916	Z=3.908 p=.079	Z=2.353 p=.345
Uyuşturucu hap kullanma durumu	Evet	48.21±13.01	35.21±18.38	2.44±0.87	2.11±0.76	2.36±0.77	2.39±0.75
	Hayır	47.89±13.72	30.12±13.71	2.57±0.78	2.17±0.87	2.50±0.86	2.12±0.92
	İstatistiksel analiz	Z=1.604 p=.864	Z=3.851 p= .023	Z=4.643 p=.255	Z=2.138 p=.620	Z=2.654 p=.223	Z=3.458 p= .022

TARTIŞMA

AMATEM’de tedavi gören madde bağımlılığı tanısı almış bireylerin benlik saygılarının yüksek olduğu ve kendilerine yönelik algılanmış oldukları sosyal dışlanmışlık algılarının orta düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan madde bağımlılarının olumsuz benlik algıları yükseldikçe sosyal dışlanmışlık algılarının da yükseldiği bulunmuştur. Araştırmada yer alan madde bağımlısı katılımcıların (n=207) %83.1’inin erkek olduğu saptanmıştır. Uyuşturucu ile mücadele kapsamında tedavi gören bireylerin cinsiyetlere göre dağılımının erkeklerde %94.8, kadınlarda ise %5.1 olduğu bildirilmektedir ([Uyuşturucu ile Mücadele Yüksek Kurulu Faaliyet Raporu, 2015](#)). Ankara AMATEM’de yapılan çalışmada, 18-65 yaş arasındaki bağımlı bireylerin %93.6’sının erkek ve %6.4’ünün kadın olduğu belirlenmiştir ([Derin ve Demirbilek, 2017](#)). Yapılan başka çalışmalarda da, madde bağımlısı olan bireyler arasında erkeklerin anlamlı olarak kadınlardan daha fazla olduğu bulunmuştur ([Faller ve diğerleri, 2014](#); [Nehir Türkmen ve diğerleri, 2015](#); [Ritchie ve Roser, 2019](#); [Stansfeld, 2009](#)). Literatürde, 2016 yılında küresel olarak madde kullanım bozukluğu olan kişilerin yarısından fazlasının erkek olduğu bildirilmektedir ([Ritchie ve Roser, 2019](#)). Araştırmada madde bağımlılığı tanısı almış olan bireylerin çoğunluğunun erkek olduğu bulgusu, diğer çalışma bulgularıyla uyumludur. Bu sonucun, Türkiye’nin kültürel yapısı gereği erkeklerin madde kullanımına daha eğilimli olmasından ve erkeklerin madde kullanımını (ülkemiz için özellikle alkol kullanımı) kadınların kullanımına göre toplumun daha normal karşılamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılanların %14.0’ünün ilköğretim, %48.3’ünün ortaokul düzeyinde eğitim aldığı (%62.3’ü ilköğretim mezunu) saptanmıştır. Asan ve diğerleri (2015) tarafından AMATEM’de tedavi gören bağımlı bireylerle yapılan bir çalışmada bağımlıların %59.6’sının eğitim düzeyinin ilköğretim olduğu bulunmuştur. Türkiye Uyuşturucu Raporu’na (2014) göre madde kullanan bireylerin %69.7’si ilköğretim mezunudur. Alkol ve madde bağımlılığı olan bireylerde yapılan bir çalışmada, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun lise ve altı düzeyde eğitime sahip oldukları saptanmıştır ([Erbay ve diğerleri, 2016](#)). Derin ve Demirbilek’in (2017) yaptığı Ankara AMATEM çalışmasında ise, araştırmaya katılan kişilerin çoğunun ilköğretim mezunu olduğu bulunmuştur. Onyenko ve diğerlerinin (2018) çalışmasında, madde bağımlısı bireylerin %32.7’sinin orta eğitim düzeyine sahip oldukları saptanmıştır. Eğitim düzeyine ilişkin araştırma bulgularının, yakın zamanda yapılmış olan önceki çalışma bulguları ile benzer olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar; eğitim düzeyinin düşük olmasının, eğitim ortamından uzaklaşmanın zararlı alışkanlıklara yönelme olasılığını artırdığını göstermektedir. Eğitim düzeyi düşük olan kişilerin madde kullanımı açısından riskli grupta olduğu söylenebilir.

Araştırmada yer alan madde bağımlısı bireylerin %71.5’inin bekar olduğu belirlenmiştir. AMATEM birimine başvuran madde bağımlısı bireylerle Asan ve diğerleri tarafından (2015) yürütülen bir çalışmada, katılımcıların %33.1’inin evli, %59.3’ünün bekar, %7.6’sının dul/ boşanmış olduğu bulunmuştur. Yapılan farklı çalışmalarda da madde bağımlısı bireylerin çoğunluğunun bekar olduğu saptanmıştır ([Avşar ve diğerleri, 2016](#); [Onyenko ve diğerleri, 2018](#); [Orum ve diğerleri, 2018](#)). Literatür bulguları, araştırma bulguları ile benzerlik göstermektedir. Bu bulgulara dayanarak; evli olmanın zararlı alışkanlıklara yönelmede koruyucu olduğu, başka bir deyişle bekar olan kişilerin riskli davranışlara ve zararlı alışkanlıklara daha eğilimli oldukları söylenebilir.

Araştırmaya katılan madde bağımlılarının yarısından fazlasının herhangi bir işte çalışmadıkları belirlenmiştir. Tedavi gören madde bağımlısı bireylerin %57.7’sinin işsiz olduğu, ancak %26.5’inin düzenli bir işinin olduğu belirlenmiştir ([Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi Türkiye Ulusal Raporu, 2011](#)). Türkiye Uyuşturucu Raporu (2014), madde bağımlılarının %66.1’inin işsiz olduğunu göstermektedir. Türkiye’de bağımlı bireylere yönelik yapılan farklı çalışmalarda herhangi bir işte çalışmayan, işsiz olan katılımcıların oranı %33-40.4 arasında bulunmuştur ([Bilici ve diğerleri, 2012](#); [Faller ve diğerleri, 2014](#)). Nijerya’da yapılan bir çalışmada, madde bağımlılarının %24.8’inin işsiz olduğu belirlenmiştir ([Onyenko ve diğerleri, 2018](#)). Araştırmada saptanan madde bağımlısı bireylerin çoğunun işinin olmadığı bulgusu, Türkiye’deki diğer bulgularla benzerlik göstermekle birlikte, Nijerya’da yapılan çalışma bulgusundan daha yüksektir. İşsizlik oranlarındaki farklılık, ülkelerin ekonomik koşullarından ve çalışma politikalarından etkilenmiş olabilir. Genel olarak madde bağımlılarındaki işsizlik sorununun; bağımlılığın kişilerin çalışma yaşamı dahil tüm yaşamını olumsuz etkilemesinden, iş sahibi olsalar bile bağımlılık nedeniyle işlerinden ayrılma olasılıklarının diğer gruplara göre daha yüksek olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan bireylerin tamamının (%100) sigara içtiği, %72.9’unun alkol, %55.6’sının eroin, %46.9’unun esrar, %10.1’inin bali, uhu benzeri uçucu madde kullandığı belirlenmiştir. Madde bağımlısı bireylerin madde kullanmaya başlamada en yaygın nedenlerinin yaşanılan çevrenin etkisi (%66.7), arkadaş etkisi (%51.7), ailevi sorunlar (%32.9) ve merak (%32.4) olduğu, %37.7’sinin ailesinde alkol/ madde kullanan kişi olduğu, %62.8’inin madde bağımlılığı için daha önce tedavi gördüğü saptanmıştır (Tablo 1). Erbay, Oğuz, Yıldırım ve Fırat (2016) alkol ve madde bağımlılarına yönelik yaptıkları çalışmada; katılımcıların %56.4’ünün alkol, %37.4’ünün esrar, %5.0’inin eroin ve %3.6’sının uçucu madde kullandığını bulmuşlardır. Avşar ve diğerlerinin (2016) madde bağımlısı hastalar üzerinde yaptıkları çalışmada, hastaların çoğunun esrar bağımlısı olduğu, %23’ünün eroin kullandığı, %23’ünün ailesinde madde kullanan kişi olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, en çok kullanılan maddelerin alkol, esrar ve eroin olduğunu göstermesi bakımından araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Araştırma bulgularına benzer şekilde; Brezilya’da bağımlı hastalarla yapılan bir çalışmada, bağımlıların arasında en fazla kullanılan maddenin alkol olduğu ve %63.9’unun daha önce en az bir kez tedavi oldukları saptanmıştır ([Faller ve diğerleri, 2014](#)). Uyuşturucu kullanan her yedi kişiden sadece birinin tedavi gördüğü bilgisi ([Avrupa Uyuşturucu Raporu, 2015](#); [World Drug Report, 2019](#)), dünya genelinde araştırma sonuçlarından daha düşük bir tedavi oranı olduğunu yansıtmaktadır. Bağımlı hastalarla yapılan başka bir çalışmada ise, maddeye en yaygın başlama nedenlerinin

olumsuz duygu durumundan kurtulma isteği ve akran baskısı olduğu bulunmuştur (Rather ve diğerleri, 2013). Madde bağımlıları ile yürütülen farklı iki çalışmada ise madde kullanım nedeni olarak öne çıkan temel nedenin ailesel sorunlar olduğu saptanmıştır (Bahar, 2018; Yaman, 2014). Maddeye başlama nedenlerine ilişkin araştırma bulgularında, literatür bulgularından farklı olarak ilk sırada yaşanan çevrenin etkisi gelmektedir. Çevrenin madde kullanımındaki etkisi; Türkiye’de kültürel olarak düğün, eğlence gibi sosyal birliktelik ortamlarında yapılan alkol ikramlarının geri çevrilmemesi ya da ergenlik döneminde başta sigara olmak üzere arkadaş çevresinin baskısıyla madde kullanımını deneme gibi durumlarla açıklanabilir. Çalışma bulgularında yer alan madde kullanmaya başlama ile ilgili diğer nedenler literatür ile uyumludur.

Araştırmada, katılımcıların olumlu benlik saygısı puan ortalamalarının 48.03 ± 13.39 (min=19; maks=70), olumsuz benlik saygısı puan ortalamalarının 32.31 ± 16.04 (min=10; maks=70) olduğu belirlenmiştir (Tablo 2). BSDÖ’nün olumlu benlik saygısı boyutundan elde edilecek puanlar arttıkça katılımcıların benlik saygılarının yükseldiği kabul edilirken, olumsuz benlik saygısı boyutundan elde edilen puanların yükselmesi ise benlik saygısının düştüğü biçiminde yorumlanmaktadır. Toker ve diğerlerinin (2011) yaptığı ve bağımlı ve bağımlı olmayan grupların karşılaştırıldığı bir çalışmada, benlik saygısının madde kullananlarda daha düşük olduğu saptanmıştır. Düşük benlik saygısı, kaygı, depresyon, suç işleme, yaşam stresleri, yaşam memnuniyetsizliği, yalnızlık gibi durumlar madde bağımlılığı ile ilişkilendirilmektedir (Gökler ve Koçak, 2008; Yılmaz ve Cüceler, 2019). Ergenlerle yapılan bir çalışmada; benlik saygısı açısından madde kullanan ve kullanmayan kız ergenler arasında anlamlı bir fark olmadığı, erkek ergenler arasında ise madde kullanmayan erkek ergenlerin benlik saygısının madde kullanan erkek ergenlerden daha yüksek olduğu saptanmıştır (Kaya, 2016). Literatürdeki çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada madde bağımlılarının benlik saygılarının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumun, araştırmanın yürütüldüğü AMATEM’de katılımcıların tamamının kendi isteğiyle bulunmalarından ve klinikte yürütülen sağaltım ve sosyal aktivite faaliyetlerinin katılımcılar üzerindeki olumlu etkisinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada katılımcıların SDÖ’den elde etmiş oldukları en yüksek puan ortalamasının maddi yoksunluk alt ölçeğinden 2.51 ± 0.82 (min=1; maks=4.25) olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların sosyal haklardan yoksunluk alt ölçeğinden 2.14 ± 0.82 (min=1; maks=4.54), sosyal katılımcılık alt ölçeğinden 2.44 ± 0.82 (min=1; maks=4) ve kültürel entegrasyon alt ölçeğinden 2.24 ± 0.86 (min=1; maks=4.60) puan aldıkları saptanmıştır (Tablo 2). SDÖ’de her bir boyut için elde edilen yüksek değerler, sosyal dışlanma düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Katılımcıların puan ortalamaları incelendiğinde orta değere (2.50) yakın oldukları, o nedenle AMATEM’de tedavi gören madde bağımlılarının kendilerine yönelik algılamış oldukları sosyal dışlanma düzeylerinin orta düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan bir çalışmada katılımcıların %42.2’si madde bağımlılığının aile içi soruna, %29.0’u iş kaybına, %26.8’i sosyal dışlanmaya sebep olduğunu, %33.8’i yasal sorunlara yol açtığını ifade ettikleri saptanmıştır (Haddad ve diğerleri, 2010). Başka bir çalışma, sorunlu madde kullanımı olan bireylerin ciddi oranda toplumsal dışlanma yaşadıklarını ortaya koymuştur (Pescosolido ve diğerleri, 2010). Yılmaz ve Cüceler (2019) tarafından yapılan derlemede de, alkol bağımlısı bireylerin içinde buldukları toplum, ailesi, yakınları, bireyin kendisi ve sağlık çalışanları tarafından damgalandıkları belirtilmektedir. Alkol ve madde bağımlılığı sorunu yaşayan bireylerin aile, özel, iş hayatlarında karşılaştıkları zorlukların iletişimlerini olumsuz yönde etkilediği ve bu durumun onları toplumdan izole edebildiği, yalnızlaştırabildiği bildirilmektedir (Engin ve diğerleri, 2006). Nitekim bu çalışmada; SDÖ’ye göre orta düzeyde olmakla birlikte, madde kullanımı nedeniyle sosyal olarak dışlandığını düşünenlerin oranı %84.5 olarak bulunmuştur (Tablo 1). Literatüre paralel olarak araştırma bulguları, madde bağımlılığı olan bireylerin toplumun onları dışladıklarını düşündüklerini ortaya koymuştur. Bu sonuçlar; madde bağımlılığının toplum tarafından kabul görmediğini göstermektedir.

Araştırmaya katılan madde bağımlılarının olumlu benlik saygıları ile maddi yoksunluk ($r=-.20$, $p<.01$), sosyal haklardan yoksunluk ($r=-.42$, $p<.01$) ve sosyal katılımcılık ($r=-.29$, $p<.01$) arasında negatif yönde zayıf ilişkilerin olduğu saptanmıştır. Bu bulgular madde bağımlılarındaki sosyal dışlanmışlık algısının olumlu benlik saygısından etkilendiğini göstermektedir. Katılımcıların olumsuz benlik algıları ile de sosyal katılımcılık ($r=.21$, $p<.01$) ve kültürel entegrasyon ($r=.14$, $p<.05$) arasında pozitif yönde zayıf ilişkiler gözlenmiştir. Bu bulgu, araştırmaya katılan madde bağımlılarının olumsuz benlik algıları yükseldikçe sosyal dışlanmışlık algılarının da yükseldiğini göstermektedir (Tablo 3). Alkol ve madde bağımlılığı olan grupla herhangi bir bağımlılığı olmayan grubun karşılaştırıldığı bir çalışmada, bağımlı grupta özgüvenin daha düşük, sosyal kaygı düzeylerinin ise daha yüksek olduğu saptanmıştır (Aydin ve diğerleri, 2018). Başka bir çalışmada, madde kullanım eğilimi ile benlik saygısı ve ilişki yönetimi arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Nasiry ve diğerleri, 2014). AMATEM’de yürütülen bir çalışmada, madde bağımlısı olan hastaların orta düzeyde bir özgüvene ve sosyal işlevselliğe sahip olduğu, sosyal işlevsellik ve benlik saygısı arasında anlamlı pozitif bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir (Ersogutçu ve Asi Karakas, 2016). Madde bağımlısı bireylerin; bağımlı oldukları için toplumdan dışlandıkları, ötekileştirildikleri, bu nedenle sosyal rollerini tam olarak yerine getiremedikleri ve yaşadıkları yalnızlık sonucunda madde kullanımına yöneldikleri belirtilmektedir (Sevin ve Erbay, 2008). Bağımlı bireylerde benlik saygısı ile sosyal dışlanmışlık arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte; bağımlı bireylerde sosyal olarak işlevsel olma ile benlik saygısının yükseldiğine, bir başka deyişle sosyal işlevsellik sorununa ya da yüksek sosyal kaygı düzeyine sahip olanlarda özgüvenin ve benlik saygısının azaldığına ilişkin literatür bulguları araştırma bulgularını destekler niteliktedir.

Araştırmaya katılan madde bağımlılarının yaşları, eğitim durumları ve gelir düzeyleri ile BSDÖ ile SDÖ’nün tüm alt ölçekleri puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<.05$) (Tablo 4). Avşar ve diğerlerinin (2016) yaptığı çalışmada, madde kullanan bireylerin yaşı ile benlik saygıları arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($p>.05$). Bu çalışmada

ise literatürden farklı olarak, ileri yaş (46-64 yaş) katılımcıların olumlu benlik saygısı puan ortalamalarının (54.52±11.27) diğer yaş gruplarından, genç yaşta (18-25 yaş) katılımcıların olumsuz benlik saygısı puan ortalamalarının (37.50±21.67) ise diğer yaş gruplarından yüksek olduğu belirlenmiştir. Yani genç yaşta madde kullanan katılımcıların diğer gruplara göre benlik saygılarının daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan bir çalışmada madde bağımlılığı olan kişilerin eğitim düzeyi ile sosyal dışlanmışlık arasında anlamlı fark olduğu, bu farklılığın ise ilkökul ve ortaokul mezunu olan madde bağımlısı bireylerden kaynaklandığı bildirilmiştir (Gulec Oyekcin ve diğerleri, 2017). Bu çalışmada da literatüre benzer olarak ortaokul mezunu olan, parçalanmış aile tipine sahip olan ve gelir düzeyini düşük olarak tanımlayan katılımcıların sosyal dışlanmışlık algıları daha yüksek bulunmuştur. Bu durumun, sosyoekonomik düzeyi düşük olan bireylerin genel olarak toplumdaki dezavantajlı konumlarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada; madde kullanımı nedeniyle dışlandığını düşünmeyen, madde kullanımı nedeniyle daha önce iş bırakmamış olan, morfin kullanmayan, eroin kullanmayan ve alkol kullanan katılımcıların olumlu benlik saygıları; ailesinde alkol/ madde kullanan kişi olan, kokain kullanan, eroin kullanan ve uyuşturucu hap kullanan katılımcıların olumsuz benlik saygıları yüksek bulunmuştur ($p<.05$) (Tablo 5). Alkol kullanan bireylerde benlik saygısının literatür bilgisinden farklı olarak yüksek çıkmasının nedeninin, alkolün yasal olarak tüketilen bir madde olmasından ve diğer madde kullanımlarına göre Türk toplumunda sigara ve alkol tüketiminin daha çok kabul görmesinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada daha önce bağımlılık tedavisi görmeyen, ailesinde alkol/ madde kullanan kişi olan, madde kullanımı nedeniyle dışlandığını düşünen, madde kullanımı nedeniyle daha önce iş bırakmış olan, eroin, kokain, morfin kullanan katılımcıların sosyal dışlanmışlık algıları yüksek bulunmuştur ($p<.05$) (Tablo 5). Yapılan bir çalışmada; kamusal damgalamanın ve dışlanmanın kokain bağımlılığı olanlardan, alkol ve tütüne bağımlı olanlara doğru en düşük seviyeye ulaştığı belirlenmiştir (Merrill ve Monti, 2015). Damar yolu ile uyuşturucu kullanan madde bağımlılarının en çok dışlanan bağımlı grubu oluşturduğu bildirilmektedir (World Drug Report, 2019). Araştırmada alkol dışında madde kullanan bireylerin yüksek sosyal dışlanmışlık algısı, diğer çalışma bulgularıyla uyumludur.

Çalışmanın Sınırlılıkları: Araştırma, İstanbul Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim Araştırma Hastanesi, AMATEM kliniğinde yatarak madde bağımlılığı tedavisi alan hastalarla sınırlıdır.

SONUÇ

Araştırmaya katılan madde bağımlılarının olumsuz benlik algıları yükseldikçe sosyal dışlanmışlık algıları da yükselmekle birlikte, bu çalışma sonuçları bize bunu doğrudan göstermemektedir. Aynı zamanda bu sonuç, madde bağımlılarının toplumdaki dışlandıkça da benlik saygılarının düşebileceği anlamını taşıyabilir. Genç yaşta (18-25 yaş) madde kullanan katılımcıların diğer yaş gruplarına göre benlik saygılarının daha düşük; ortaokul mezunu olan, parçalanmış aile tipine sahip olan ve gelir düzeyini düşük olarak tanımlayan katılımcıların sosyal dışlanmışlık algılarının ise daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlara dayanarak; düşük benlik saygısı ve kendini sosyal olarak dışlanmış hissetmenin madde kullanımı ile ilişkili olması nedeniyle; madde bağımlılığını önlemede toplumdaki tüm bireyler için fırsat eşitliğinin sağlanmasına ve sosyoekonomik durumlarının iyileştirilmesine yönelik politikalar hayata geçirilebilir. Sağlık çalışanları ve özellikle birinci basamakta çalışan hemşireler tarafından tüm topluma madde kullanımının zararlarına yönelik eğitimler yapılmalıdır. Halk sağlığı ve toplum ruh sağlığı hemşireleri, madde bağımlısı bireylerin sağlığını geliştirmeye yönelik eğitimlerinde, özellikle benlik saygılarını yükseltici ve sosyal dışlanma algılarını giderici içerik ve yöntemlere ağırlık verebilirler. Özellikle taburculuk sonrası rehabilitasyon hizmetleri çerçevesinde madde bağımlısı bireylerin sosyal dışlanmışlık düzeylerini azaltıcı ve benlik saygılarını yükseltici önlemler bütüncül tedavi planına eklenmelidir. Ayrıca, sağlık çalışanlarının madde bağımlılığı konusunda eğitim almaları, hatta bu alana özgü eğitimlerle uzmanlaşmaları sağlanmalıdır. Bağımlılığın hem madde bağımlıları hem de aileleri üzerindeki psikososyal etkilerini ele alan daha fazla araştırma yapılması önerilebilir.

Yazar Katkı Payları:

İlayda Tektaş Soy: Çalışmanın planlanması, literatür taraması, verilerin toplanması, çalışmanın raporlaştırılması (%50)

Semra Kocataş: Çalışmanın planlanması, literatür taraması, verilerin analizi ve yorumlanması, çalışmanın raporlaştırılması, çalışmanın yayımlanması (%50)

KAYNAKLAR

- Albayrak, S., Balcı, S. (2014). Gençlerde madde bağımlılığı ve önlenmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 11, 30-37.
- Altuner, D., Engin, N., Gürer, C., Akyay, İ., Akgül, A. (2009). Madde kullanımı ve suç ilişkisi: kesitsel bir araştırma. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 7, 87-94.
- Asan, Ö., Tıkır, B., Okay, İ.T., Göka, E. (2015). Bir AMATEM birimine başvuran alkol ve madde kullanım bozukluğu olan hastaların sosyodemografik ve klinik özellikleri. *Bağımlılık Dergisi*, 16(1), 1-8.
- Asi Karakaş, S., Ersöğütçü, F. (2016). Madde bağımlılığı ve hemşirelik. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 3(2), 133-139.
- Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi Türkiye Ulusal Raporu. (2011).
- Avrupa Uyuşturucu Raporu. (2015). Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi. Lüksemburg: Avrupa Toplulukları Resmi Yayınlar Bürosu.
- Avşar, G., Koç, F., Aslan, G. (2016). Madde bağımlısı hastalarda sosyal destek ve benlik saygısı. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1, 44-49.
- Aydin, Y., Evrensel, A., Ceylan, M.E. (2018). Body image, self-esteem and social anxiety levels in individuals with alcohol and substance abuse. *Medicine Science*, 7(2), 260-264.
- Bahar, A. (2018). Uyuşturucu madde kullanımının nedenleri ve bağımlılık oluşum sürecinde iletişimsel yaklaşımların rolü ve önemi: polis kayıtları üzerinden olgusal bir inceleme. *Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 55, 1-36.
- Bayram, N., Sam, N., Aytaç, S., Aytaç, M. Bilgel, N. (2011). Measuring social exclusion: a study from Turkey. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 2(3), 285-298.
- Bilici, R., Karakaş Uğurlu, G., Tufan, E., Güven, T., Uğurlu, M. (2012). Bir bağımlılık merkezinde yatarak tedavi gören hastaların sosyo demografik özellikleri. *Fırat Tıp Dergisi*, 17, 223-227.
- Derin, M., Demirbilek, M. (2017). *Madde bağımlısı bireylerin sosyal dışlanma algıları*. (Turkish Edition) LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Devlet Denetleme Kurulu Araştırma ve İnceleme Raporu. (2014). Madde ve Diğer Bağımlılıklar ile Mücadele Kapasitesinin ve Bu Bağlamda Türkiye Yeşilay Cemiyetinin Değerlendirilmesi.
- Engin, E., Gültekin, K., Coşkunol, H., Horozoğlu, N. (2006). Alkol ve madde bağımlılarında öfke ifadesi ve kişilerarası ilişki tarzı. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 22(1), 211-223.
- Erbay, E., Oğuz, N., Yıldırım, B., Fırat, E. (2016). Alkol ve madde bağımlılığı olan bireylerin başa çıkma tutumları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 597-609.
- Eriş, Y., İkiz, F.E. (2013). Ergenlerin benlik saygısı ve sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişki ve kişisel değişkenlerin etkileri. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(6), 179-193.
- Ersogutcu, F., Asi Karakas, S. (2016). Social functioning and self-esteem of substance abuse patients. *Archives of Psychiatric Nursing*, 30(2016), 587-592.
- EMCDDA (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction). (2014). European Drug Report. Luxembourg: Publications Office of The European Union.
- Faller, S., Peuker, A.C., Sordi, A., Stolf, A., Souza-Formigoni, M.L., Santos Cruz, M... Kessler, F. (2014). Who seeks public treatment for substance abuse in Brazil? results of a multicenter study involving four Brazilian state capitals. *Trends Psychiatry Psychother*, 36(4), 193-202.
- Gökler, R., Koçak, R. (2008). Uyuşturucu ve madde bağımlılığı. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 89-104.

- Gulec Oyekcin, D., Sahin, E.M., Aldemir, E. (2017). Mental health, suicidality and hopelessness among university students in Turkey. *Asian J Psychiatr*, 27(29), 185-189.
- Haddad, L., Shotar, A., Umlauf, M., Zyoud, S.A. (2010). Knowledge of substance abuse among high school students in Jordan. *Journal of Transcultural Nursing*, 21(2), 143-150.
- Jehoel, G., Vrooman, J.C. (2007). *Explaining social exclusion; A theoretical model tested in the Netherlands*. The Netherlands Institute for Social Research/scp, The Hague.
- Kaya, Y., Şahin, N. (2013). Kadınlarda madde kullanımı ve hemşirenin rolü. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 10, 3-7.
- Kaya, Z. (2016). Madde kullanan ve kullanmayan ergenlerin kişilik özellikleri ve benlik saygısı düzeylerinin sosyodemografik değişkenlere göre incelenmesi. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 4100-4116.
- Keyes, K.M., Hatzenbuehler, M.L., McLaughlin, K.A., Link, B., Olfson, M., Grant, B.F., Hasin, D. (2010). Stigma and treatment for alcohol disorders in the United States. *Amerikan Journal of Epidemiology*, 172(12), 1364-1372.
- Lecomte, T., Corbiere, M., Laisne, F. (2006). *Investigating self-esteem in individuals with schizophrenia: Relevance of the self-esteem rating scale-short form*. University of British Columbia.
- Meclis Araştırması Komisyonu Raporu Özeti. (2009). Türkiye Büyük Millet Meclisi Uyuşturucu Başta Olmak Üzere Madde Bağımlılığı ve Kaçakçılığı Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu. Madde Kullanımı ve Bağımlılığı ile Kaçakçılığının Önlenmesi Alanlarında Tespit Edilen Sorunlar ve Çözüm Önerileri.
- Merrill, J.E., Monti, P.M. (2015). *Influencers of the stigma complex toward substance use and substance use disorders*. Brown University: Center for Alcohol and Addiction Studies.
- Nasiry, F., Bakhshipour Rodsari, A., Nasiry, S. (2014). The prediction of tendency to substance abuse on the basis of self-esteem and components of emotional intelligence. *Research on Addiction Quarterly Journal of Drug Abuse*, 8(31), 103-111.
- Nehir Türkmen S., Kumaşoğlu, Ç., Akyol, T. (2015). Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi ve Eğitim Merkezi (AMATEM) biriminde yatan bireylerde içselleştirilmiş damgalanma ve yaşam kalitesi. *Bağımlılık Dergisi*, 18(4), 182-191.
- Onyencho, V.C., Pindar, S.K., Ibrahim, A.W., Umeh, C., Mshelia, A.A., Jidda, M.S. ... Mshelia, I.A.. (2018). Demographic characteristics as predictors of psychoactive substance use disorders. *Addiction & Drug Abuse Open Access Journal*, 1(1), 000104.
- Orum, M.H., Kustepe, A., Kara, M.Z., Dumlupinar, E., Egilmez, O.B., Ozen, M.E., Kalenderoglu, A. (2018). Addiction profiles of patients with substance dependency living in Adiyaman province. *Medicine Science*, 7(2), 369-372.
- Ögel, K. (2014). *Sigara Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Programı (SAMBA)-Uygulayıcılar İçin Kaynak Kitapçık*. (2. Baskı) İstanbul: Yeniden Yayınları.
- Pescosolido, B.A., Martin, J.K., Long, J.S, Medina, T.R., Phelan, J.C., Link, B.G. (2010). "A disease like any other"? A decade of change in public reactions to schizophrenia, depression and alcohol dependence. *American Journal of Psychiatry*, 167(11), 1321-1330.
- Publications Office of The European Union. (2014). The European Commission's political leadership.
- Rather, Y.H., Bashir, W., Sheikh, A.A., Amin, M., Zahgeer, Y.A. (2013). Socio-demographic and clinical profile of substance abusers attending a regional drug de-addiction centre in chronic conflict area: Kashmir, India. *Malays J Med Sci*, 20(3), 31-38.
- Ritchie, H., Roser, M. (2019). Substance use. Erişim adresi: <https://ourworldindata.org/substance-use>.
- Sevin, Ç., Erbay, E. (2008). Madde bağımlılarının tedavi sonrası sosyal yaşama uyumları ve sosyal hizmet uygulamaları. *Bağımlılık Dergisi*, 9(1).
- Shaw, M., Dorling, D., Smith, G.D. (2009). Yoksulluk toplumsal dışlanma ve azınlıklar. M. Michael Marmot, R.G. Wilkinson (Ed.), İ. Kayı, Y. Yasin (Çev. Ed.), *Sağlığın sosyal belirleyicileri kitabı* içinde (s. 239). İstanbul: İnev Yayınları.

- Stansfeld, S.A. (2009). Toplumsal destek ve toplumsal birlik. M. Michael Marmot, R.G. Wilkinson (Ed.), İ. Kayı, Y. Yasin (Çev. Ed.), *Sağlığın sosyal belirleyicileri kitabı* içinde (s. 173-200) İstanbul: İnsev Yayınları.
- Şimşek, N. (2010). Madde kullanım bozukluğu olan birey ve ailesinin hemşirelik bakımı. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 1, 96-99.
- Toker, T., Tiryaki, A., Özçürümez, G., İskender, B. (2011). Madde kullananlarda çocukluk örselenme yaşantılarının, madde kullanma eğilimi, benlik saygısı ve başa çıkma tutumları ile ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22, 83-92.
- Tukuş, L. (2010). *Benlik Saygısı Değerlendirme Ölçeği-Kısa Formu Türkçe güvenilirlik ve geçerlilik çalışması*. (Uzmanlık Tezi). Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Kocaeli.
- Türkiye Uyuşturucu Raporu. (2014). Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı.
- Uyuşturucu ile Mücadele Yüksek Kurulu Faaliyet Raporu (Temmuz 2014-Temmuz 2015). (2015). Erişim adresi: http://www.necedunuvar.com.tr/FileUpload/bs445985/File/umk_faaliyet_raporu.pdf
- World Drug Report. (2019). UNODC Erişim adresi: https://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2019/June/world-drug-report-2019_-35-million-people-worldwide-suffer-from-drug-use-disorders-while-only-1-in-7-people-receive-treatment.html.
- Yaman, Ö.M. (2014). Uyuşturucu madde bağımlısı gençlerin aile içi ilişkilere yönelik görüşleri: Esenler-Bağcılar örneği. *Addicta, The Turkish Journal on Addictions*, 1(1), 99-132.
- Yıldız, M., Çapar, B. (2010). Ortaöğretim öğrencilerinde benlik saygısı ile dindarlık arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10, 103-131.
- Yılmaz, M., Cüceler, S. (2019). Alkol bağımlılığı ve damgalanma. *Bağımlılık Dergisi*, 20(3), 167-174.